

Ansvar ved misbruk av digital signatur

En etterlengtet lovendring, kjempet frem av generasjoner av Jussbussere

Ole Martin Juul Slyngstadli¹



1 Tema og fremstilling

Samfunnet blir stadig mer digitalisert. Datamaskiner, mobiltelefoner og andre elektroniske hjelpemidler har bidratt til at enhver kan kjøpe varer og tjenester, gjennomføre økonomiske transaksjoner og stifte kreditt døgnet rundt, hjemme så vel som på reise. Et virkemiddel i digitaliseringen er bruk av ulike midler for å identifisere og autentisere en persons identitet og skape elektroniske signaturer. BankID er et eksempel på et slikt verktøy, som en rekke både offentlige og private institusjoner benytter seg av. Som en følge av dette, er BankID for mange blitt nærmest en nødvendighet i hverdagen, og benyttes for innlogging hos Skatteetaten, Altinn, Nav og andre offentlige tjenester, eller i arbeidslivet, eksempelvis ved innlogging i Aktørportalen for advokater. Det samme gjelder hos finansinstitusjoner.

Digitaliseringen påvirker hvordan finansinstitusjoner både kommuniserer og interagerer med sine kunder, og har bidratt til økt effektivitet, økt omsetning og enklere tilgang på kreditt. Dette er fra myndighetenes side en ønsket utvikling.² For bankene har det gitt en rasjonaliserings- og digitaliseringsgevinst.³ Behandlingen, innvilgningen og utbetalingen av forbrukslån og kredittkort går i dag svært raskt. Samtidig har dette ført til økt risiko for svindel blant annet i form av at tredjepersoner stifter kreditt i en annen persons navn uten dennes tillatelse eller kjennskap.

Spørsmålet som da oppstår, er hvordan de medfølgende negative konsekvensene av digitaliseringen skal pulveriseres, minimaliseres og fordeles mellom bank og kunde. Per i dag, august 2021, reguleres misbruk av digital signatur av alminnelig kontrakts- og erstatningsrett, som i praksis har ført til at den som er utsatt for digitalt identitetstyveri har blitt

¹ Daglig leder i Jussbuss fra august 2021 til desember 2022. Tidligere medarbeider i Husleie- og gjeldsgruppa. Artikkelen er basert på en masteroppgave levert våren 2021 med samme tittel.

² Se Meld. St. 27 (2015–2016).

³ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 184.

ansvarlig for finansinstitusjonens tap i de fleste sammenhenger. I ny finansavtalelov,⁴ vedtatt i desember 2020 (heretter finansavtaleloven 2020), er det imidlertid inntatt nye regler om tapsfordeling ved ugyldige digitale signaturer i avtaler om finansielle tjenester i §§ 3-19 til 3-21, som legger et større ansvar for tapet over på finansinstitusjonene. Loven har per august 2021 ikke trådt i kraft.

Husleie- og gjeldsgruppen i Jussbuss (HOG) har i flere år arbeidet med svindelsaker, herunder BankID-svindel. Dette har med tiden og digitaliseringen blitt et stadig større problem. Medarbeiderne har hatt møter med menneskeskjebner utsatt for dette, daglig. Gjeldende rett har sendt vanlige folk ut i økonomisk ruin uten noe som kan ligne en moralsk begrunnelse. Forbrukslånsbankene har omfavnet rettstilstanden, og i svindeltilfeller brukt skarpskodde jurister som har spesialisert seg på å føre saker mot svindelofre.

Jussbuss har lenge ment at den kontraktsrettslige reguleringer av kredittavtaler mellom finansforetak og forbrukere er mangelfull. Flere har etterhvert sett det slik, og i 2017 sendte Justis- og beredskapsdepartementet forslag til ny finansavtalelov på alminnelig høring. Forslaget innebar en revisjon av gjeldende finansavtalelov som følge av at direktiv 2014/17/EU om boliglån, direktiv 2014/92/EU om tilgang til konto med grunnleggende betalingstjenester og de kontraktsrettslige delene av direktiv (EU) 2015/2366 om betalingstjenester skal gjennomføres i norsk rett. Forslaget innebar et sterkere vern for kredittkunder, og finansnæringen satte seg på bakbena. Jussbuss leverte et grundig høringssvar, har drevet en omfattende påvirkningskampanje overfor partiene på Stortinget, arrangert debatter mv. Vi ble lyttet til, og det var en stor seier for Jussbuss da den nye loven ble vedtatt, blant annet med nye regler om tap ved ID-tyveri ved bruk av bank-ID. I det følgende vil det redegjøres for bakgrunnen for lovendringen, og hvordan de nye reglene bør forstås, før jeg avslutter med noen rettspolitiske betraktninger.

2 Forhistorie

Det har over lang tid funnet sted en gradvis utvikling av forbrukervernet. Det ble først innført egenandeler ved misbruk av kreditt- og debetkort.⁵ Deretter ble vernet utvidet til å gjelde betalingstransaksjoner, herunder overføringer fra nettbank.⁶ Den nye reguleringen foreslått i finansavtaleloven 2020 utvider som nevnt forbrukervernet til også å omfatte misbruk av digital signatur.

I svindeltilfeller ved bruk av BankID kan det skilles mellom to ulike situasjoner av misbruk. I den ene situasjonen vil uvedkommende ved bruk av BankID logge seg inn i et svindeloffers nettbank og tømme en allerede eksisterende konto. I det andre tilfellet er fremgangsmåten den samme, men BankID brukes som digital signatur for å inngå låne- og kredittavtaler med tredjepartsbank. I dette tilfellet er det altså den digitale signaturen som misbrukes, hvor svindler ved hjelp av BankID utgir seg for å være en annen og inn-

⁴ Lov 18. desember 2020 nr. 146 om finansavtaler (finansavtaleloven).

⁵ NOU 1994:19 s. 66.

⁶ Jf. finansavtaleloven § 35, og 2007/64/EF artikkel 60 og 61.

går kredittavtaler i dennes navn. Bestemmelsen i finansavtaleloven 1999 § 35 tar imidlertid kun høyde for misbruk i det første tilfellet.

De sistnevnte tilfellene har hittil blitt løst i domstolene etter alminnelige erstatningsrettslige regler.⁷ Finansinstitusjoner har påberopt den alminnelige culperegelen som grunnlag for å kreve sitt tap dekket av BankID-innehaveren i tilfeller av misbruk. Argumentasjonen har vært at kunden har vært uaktsom i sin håndtering av BankID, og at dette har gitt grunnlag for erstatningskrav. Dette har ført til en sprikende og utilgjengelig rettspraksis, og det har gjennomgående blitt lagt til grunn en svært streng aktsomhetsnorm.⁸

Reguleringen har skjedd gradvis ettersom lovgiver ser behovet i praksis, men hele tiden i etterkant av den teknologiske utviklingen. Når det nå innføres regulering for misbruk av digital signatur, er det nettopp dette som har skjedd; reguleringen følger etter den teknologiske utviklingen. Den nye ansvarsreguleringen kan således ses som en naturlig forlengelse av den gradvise utvidelsen av rettsvernet til forbrukere.

Finansavtaleloven 2020 skal gjennomføre tre nye EU-direktiver, herunder det nye betalingstjenestedirektivet, (EU) 2015/2366 Payment services (PSD 2).⁹ PSD 2 regulerer ikke misbruk av elektronisk signatur.

De nye reglene om tapsfordeling i §§ 3-19 til 3-21 er særnorske, og lar seg ikke utlede fra det relevante direktivet (PSD2). Bestemmelsene er imidlertid gitt utforming etter reglene om ansvar for tap ved misbruk av konto og betalingsinstrument som er regulert i direktivet og blir lovfestet i § 4-30.¹⁰ Det er dessuten betydelige likhetstrekk mellom situasjonene de to regelsettene regulerer, og departementet uttaler også at gode grunner taler for å se regelsettene i sammenheng.¹¹ Det er ennå ikke bestemt når loven skal tre i kraft; vi venter på at «Kongen bestemmer», jf. § 8-1.¹²

3 Overordnet om ansvarsfordeling mellom tjenesteyter og rettighetshaver ved misbruk av digital signatur

3.1 Lovstrukturen

Hovedregelen etter finansavtaleloven 2020 § 3-20 første ledd er at tjenesteyteren kan gjøre krav gjeldende mot rettighetshaveren «i samsvar med ellers gjeldende rettsregler for misbruk av elektroniske signaturfremstillingsdata». Om det er tilfelle, kan kravet «ikke overstige de egenandeler som følger av annet til femte ledd» i bestemmelsen. Det er tjenesteyteren som i utgangspunktet er ansvarlig for tap som oppstår ved misbruk av elek-

⁷ Se eksempelvis TOSLO-2018-180834, LB-2014-13514 og HR-2020-2021-A.

⁸ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 175.

⁹ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 9. Europaparlaments- og rådsdirektiv (EU) 2015/2366 av 25. november 2015 om betalingstjenester i det indre marked, om endring av direktiv 2002/65/EF, 2009/110/EF og 2013/36/EU og forordning (EU) nr. 1093/2010 og om oppheving av direktiv 2007/64/EF.

¹⁰ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 183.

¹¹ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 173.

¹² I TGLOM-2020-156504 uttales det at «[e]tter det opplyste vil ny finansavtalelov tidligst tre i kraft 01.01.2020».

tronisk signatur. Bestemmelsen gir adgang til å skyve hele eller deler av tapet over på rettighetshaveren på nærmere bestemte vilkår. Formålet er å begrense rettighetshaverens ansvar etter «ellers gjeldende rettsregler» og bestemmelsene skal anvendes når tap har oppstått ved «misbruk av elektroniske signaturfremstillingsdata».

Bestemmelsens første til fjerde ledd lyder:

«(1) Erstatningsansvar som tjenesteyteren kan gjøre gjeldende mot rettighetshaveren i samsvar med ellers gjeldende rettsregler for misbruk av elektroniske signaturfremstillingsdata, kan ikke overstige de egenandeler som følger av annet til femte ledd.

(2) Rettighetshaveren svarer med en egenandel på inntil 450 kroner. Rettighetshaveren svarer likevel ikke med en slik egenandel dersom rettighetshaveren ikke kunne ha oppdaget misbruket på forhånd og heller ikke har opptrådt svikaktig.

(3) Rettighetshaveren svarer med en egenandel på inntil 12 000 kroner dersom tapet skyldes at rettighetshaveren grovt uaktsomt har unnlatte å oppfylle sine plikter etter § 3-19 første og annet ledd.

(4) Rettighetshaveren svarer med en egenandel tilsvarende det tapet tjenesteyteren kan gjøre gjeldende i samsvar med ellers gjeldende rettsregler, dersom rettighetshaveren har misligholdt en eller flere av sine plikter etter § 3-19 første og annet ledd forsettlig slik at rettighetshaveren måtte forstå at misligholdet kunne innebære en nærliggende fare for at de elektroniske signaturfremstillingsdataene kunne bli misbrukt.»

Dersom rettighetshaveren ikke har opptrådt svikaktig, men misbruket kunne vært oppdaget på forhånd, vil vedkommende altså kunne pålegges en egenandel inntil 450 kroner etter annet ledd. Om rettighetshaveren ved «grovt uaktsomhet» har unnlatte å oppfylle sine forpliktelser etter § 3-19 første og annet ledd, svarer vedkommende for en egenandel på inntil 12 000 kroner. Om unnlatelsen for å oppfylle pliktene etter § 3-19 første og annet ledd skyldes at rettighetshaveren har brutt sine plikter «forsettlig», vil egenandelen tilsvare hele tapet. Det at det kalles «egenandel» også når rettighetshaveren er ansvarlig for hele tapet er misvisende, for når hele tapet skyves over fra tjenesteyteren til rettighetshaveren er det ikke lenger tale om en «andel».

3.2 Inngangsvilkår: Ansvar etter «ellers gjeldende rettsregler»

I forarbeidene uttales det at «ellers gjeldende rettsregler» i praksis vil si regler om «erstatningsansvar utenfor kontrakt, eller i kontrakt om det forut for misbruket eksisterer en avtale mellom rettighetshaveren og tjenesteyteren som regulerer kundens plikter for oppbevaring og håndtering av signaturløsningen».¹³ Det tilsier at det foretas en uaktsomhets-

¹³ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 358.

vurdering etter erstatningsrettslige regler, men hvis det forut for misbruket foreligger en avtale som fastsetter bestemte plikter og rettigheter mellom rettighetshaveren og tjenesteyteren, altså finansinstitusjonen, vil også avtalen kunne få betydning for spørsmålet om erstatningsansvar.

Utgangspunktet ved låne- og kredittavtalene er at de er signert med elektroniske signaturfremstillingsdata fra – det som tilsynelatende er – en rettighetshaver og at den digitale signaturen gir uttrykk for bindende aksept. Når det likevel ikke er rettighetshaveren som har signert avtalen, er det alminnelige avtalerettslige utgangspunktet at avtalen heller ikke er bindende.¹⁴ Signeringen omfattes av de ulovfestede reglene om falsk som tilbli-velsesmangel, noe som er en sterk ugyldighetsgrunn i avtaleretten, fordi «løftegiveren aldri har avgitt et løfte».¹⁵ Tjenesteyteren kan følgelig ikke holde vedkommende ansvarlig etter avtalen. Kunden kan likevel bli erstatningsansvarlig, og forarbeidene forutsetter da at det skal foretas en vurdering av om rettighetshaveren har «opptrådt klanderverdig»,¹⁶ noe som må forstås som en henvisning til nevnte erstatningsrettslige regler.

Det alminnelige ansvarsgrunnlaget i norsk rett er culpaansvaret.¹⁷ I erstatningsretten er det sentrale vurderingstemaet under culpanormen om skadevolderen har handlet forsvarlig,¹⁸ og om vedkommende kunne og burde handlet annerledes.¹⁹ I vurderingen av om en person har handlet uaktsomt, er det en rekke forhold som må vurderes. I juridisk teori heter det at normen må «tilpasses både det aktuelle typetilfellet generelt og ut fra faktum i den konkrete saken».²⁰ Det er særlig aktuelt å vurdere hvilke handlingsnormer som er typisk på det aktuelle livsområdet det er tale om. Normen skal være objektiv, og det skal felles en «samfunnsmessig og ikke en moralsk dom».²¹ Det samme gjelder i kontraktsforhold.²² Også her forutsetter ansvar at skadevolderen, i vårt tilfelle rettighetshaveren, «kunne og skulle ha handlet annerledes».²³

Det er tre vilkår som må være oppfylt for at rettighetshaveren skal kunne holdes ansvarlig; for at tjenesteyteren som har innvilget og utbetalt et lån skal kunne fremme krav mot rettighetshaveren. Det må foreligge et ansvarsgrunnlag. I tillegg må det foreligge et økonomisk tap og årsakssammenheng mellom en konkret handling/unnlattelse og skaden. Dessuten må skaden være påregnelig; den må ikke være en usannsynlig, fjern eller atypisk følge av den skadevoldende handling.²⁴

Ved misbruk av elektronisk signatur vil det sjelden være problematisk å konstatere at det har oppstått et tap; tjenesteyteren har utbetalt en sum penger til uvedkommende som

¹⁴ Hov (2002) s. 237.

¹⁵ Giertsen (2014) s. 170.

¹⁶ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 358.

¹⁷ Se eksempelvis Kjelland: Erstatningsrett (2016) s. 66.

¹⁸ Nygaard (2007) s. 172.

¹⁹ Nygaard (2007) s. 174.

²⁰ Kjelland (2016) s. 69.

²¹ Hagstrøm (2011) s. 468, se også Lilleholt (2017) s. 339.

²² Hagstrøm (2011) s. 468.

²³ Hagstrøm (2011) s. 468.

²⁴ Hagstrøm (2011) s. 466.

ikke blir tilbakebetalt eller ellers dekket, fordi svindleren i mange tilfeller er ukjent. Det er ikke nødvendigvis slik at det foreligger adekvat årsakssammenheng ved misbruk av digital signatur. Spørsmålet er blant annet behandlet i en sak for Gjøvik tingrett, som konkluderte med at det ikke forelå adekvat årsakssammenheng, fordi svindelofferets rolle var så lite fremtredende.²⁵ Det vil føre for langt for denne teksten å redegjøre nærmere for slike avgrensningsspørsmål.

3.3 Rettighetshavers plikter

Rettighetshaverens ansvar etter finansavtaleloven 2020 § 3-20 tredje og fjerde ledd som gir høyest «egenandel», fastlegges med utgangspunkt i en to leddet vurdering. Først må det foreligge brudd på vedkommendes plikter etter § 3-19, og omfanget av ansvaret bero på graden av skyld kunden har utvist ved et eventuelt brudd på pliktene.

Det følger av § 3-19 første ledd at kunden skal bruke de «elektroniske signaturfremstillingsdataene» i samsvar med «vilkårene for utstedelse og bruk» og skal ta «alle rimelige forholdsregler for å beskytte personlig sikkerhetsinformasjon». Vilråene for utstedelse og bruk skal være «objektive, ikke innebære forskjellsbehandling og stå i forhold til formålet».

Det er «personlig sikkerhetsinformasjon» rettighetshaveren plikter å beskytte med «alle rimelige forholdsregler». I merknadene til finansavtaleloven 2020 § 3-20 vises det til «signaturfremstillingsdata og sikkerhetsordninger».²⁶ Med dette siktes det til både eventuell brikke, passord og engangskoder. Begrepet er imidlertid teknologinøytralt og kan også omfatte andre personaliserte innretninger som benyttes for å fremstille signatur.

Det er et spørsmål i seg selv hvor langt vilkår for utstedelse og bruk kan strekke seg. BankID-avtalene som enhver bruker må signere for å kunne ta i bruk verktøyet er i stor grad like, og etter den generelle BankID-avtalen kapittel 4 punkt 4.1 er kunden forpliktet til at BankID ikke 1) «overdras eller på annen måte overlates» til andre, 2) at passord, personlige koder og andre sikkerhetsprosedyrer ikke må «røpes» for noen, 3) at kunden skal bruke oppdatert programvare, og at kunden skal 4) følge utsteders til enhver tid gjeldende sikkerhetsråd.²⁷

Kravet om å beskyttelse av personlig sikkerhetsinformasjon er også regulert i § 3-19, hvoretter rettighetshaveren skal ta alle «rimelige forholdsregler» for å beskytte denne. Om kontraktsvilkåret er strengere enn det som følger av bestemmelsen, må det sies å både kolliderer med hva som er en rimelig forholdsregel, og heller ikke være en plikt som står i forhold til formålet. For strenge vilkår må sies å være en avtale som er til skade for forbrukeren. Om vilråene er bindende fullt ut, vil dette i praksis medføre at det er utsteder som setter grensene for den utviste skyld, og dermed innfører vilkår i strid med tersklene lovgiver har valgt i § 3-20. Det vil stride mot lovens system og hensynene bak, og

²⁵ TGJOV-2017-170313.

²⁶ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 358.

²⁷ https://www.bankid.no/globalassets/dokumenter/apne-sider/bankid/dnb_pds_personal-v1.1.pdf [Søkedato 02.08.21]

være i strid med finansavtaleloven 2020 § 1-9 som fastslår at loven ikke kan fravikes ved avtale til skade for en forbruker.

4 En vurdering av skyldgradene

4.1 Uaktsomhet

Etter finansavtaleloven 2020 § 3-20 vil rettighetshaverens økonomiske ansvar stige i takt med utvist grad av skyld, fra det uaktsomme, til det grovt uaktsomme og videre til det forsettlig pliktbruddet. I forarbeidene er det enkelte uttalelser som kan gi veiledning til aktsomhetsvurderingen etter alminnelig erstatningsrett.²⁸ Det er pekt på typetilfeller som anses uaktsomme, for eksempel er det uaktsomt å «skrive ned passord eller koder på en slik måte at de enkelt vil kunne misbrukes av tredjepart». Uttalelsen tilsier at det ikke i seg selv er uaktsomt å skrive ned passord eller koder. Det er ikke klargjort hva som ligger i «enkelt», men det kan peke mot både hvor nedskrivningen er gjort, eksempelvis i et notat på mobilen eller på en fysisk lapp, og om denne oppbevares i nærheten av BankID-brikken. At noe er «enkelt», tilsier at svindleren uten større komplikasjoner må kunne gjennomføre svindelen, og at det således ikke er tale om erstatningsbetingende uaktsomhet om svindleren må gå systematisk til verks for å sikre informasjonen. At noe er «enkelt» tilsier at dersom passord nedskrives, må det gjøres på en måte som gjør det klart hva nedskrivningen knytter seg til, eksempelvis gjennom å skrive «Kode til BankID-brikke», men det kan på den annen side ikke utledes et krav om at passordet må være kamuflert i koder eller lignende.

Det gis også eksempler på tilfeller som ikke skal føre til ansvar. Det gjelder hvor tredjeparten benytter seg av «avanserte metoder» for å fremskaffe passord og koder, herunder skjult filming, overvåking av mobiltelefon og datamaskiner o.l. For en uvitende person vil det være «nærmest umulig» å beskytte seg mot dette, og i slike tilfeller skal det derfor «mye til» for å konstatere uaktsomhet, selv om det ikke utelukkes at det kan være grunnlag for klander.

Et siste typetilfelle som trekkes frem i forarbeidene, er at det ikke skal anses uaktsomt om familiemedlemmer deler postkasse, selv om det kan gi andre i familien uberettiget tilgang til rettighetshaverens post. Dersom den uvedkommende tredjeparten skaffer seg tilgang gjennom å urettmessig åpne posten, skal det altså ikke kunne konstateres ansvar basert på dette alene.

Avgjørelsen HR-2020-2021-A kaster ytterligere lys over hva som vil anses uaktsomt. Gjeldende finansavtalelov lå til grunn for avgjørelsen, men Høyesterett så hen til de nye reglene og uttalte eksplisitt at lovforslaget og de vurderingene som lå til grunn for det i noen grad kastet lys over vurderingene som måtte gjøres.²⁹ Saken gjaldt en person (A) som hadde fått sin BankID misbrukt av et ektepar. As BankID-brikke ble oppbevart på et gatekjøkken, liggende på en kontor plass i en veske plassert i en skuff med andre kode-

²⁸ Prop. 92 LS (2019–2020) s. 358.

²⁹ HR-2020-2021-A avsnitt 49.

brikker. Kontorplassen var ikke adskilt fra de øvrige lokalene. Skuffen var ikke sikret med lås og var følgelig tilgjengelig for andre ansatte som hadde tilgang til dette området. Høyesterett tok stilling til om A hadde opptrådt erstatningsbetingende uaktsomt, slik at EasyBank, som hadde utbetalt et forbrukslån etter misbruket av BankID-brikken, kunne kreve tapet erstattet av A. Den enstemmige konklusjonen ble at det ikke forelå ansvarsgrunnlag etter alminnelig erstatningsrettslige regler, og at A følgelig ikke skulle holdes ansvarlig for EasyBanks tap.

I dommen vurderes forhold på både skadevolders (svindelofferet) og skadelidtes (finansinstitusjonen) side. Spørsmålet var i første omgang om A hadde tatt «alle rimelige forholdsregler» for å verne seg mot misbruk av BankID-brikken.³⁰ Høyesterett slår fast at normen gjelder også utenfor lovens virkeområde, noe som innebærer at alle innehavere av BankID vil måtte ta «alle rimelige forholdsregler» for å verne seg, uavhengig av hvilken avtale som er inngått og hvor denne gjelder.

Høyesterett presiserer at normen må «bygge på hva som [er] praktisk mulig uten at det utgjør en urimelig stor byrde for innehaveren eller vil gjøre selve bruken av BankID upraktisk.»³¹ Det kreves altså ikke tiltak for å beskytte seg mot misbruk som gjør at brikken ikke lar seg benytte uten anstrengelser av et visst omfang. BankID er for de fleste blitt en nødvendighet i hverdagen, og en rekke både offentlige og private tjenester krever innlogging ved bruk av BankID som identifikasjon, noe som altså spiller inn på uaktsomhetsterskelen.³²

Det legges til grunn at culpanormen som utgangspunkt er objektiv, og at erstatningsansvar kan pålegges overfor den som «kunne og burde handlet annerledes», men at det «likevel [er] rom for en viss relativisering».³³ Det vil si at en og samme handling kan vurderes som uaktsomt i relasjon til en gruppe skadelidte, sammenlignet med en annen gruppe skadelidte. Det avgjørende er rolleforventningen til skadelidte, og det pekes på at det i enkelte tilfeller vil være åpning for at ansvaret faller bort dersom skadelidte står nærmest til å foreta tiltak som kan eliminere risikoen.³⁴ Det mest prinsipielt interessante med dommen er vurderingene av forhold på finansinstitusjonens side. Når uaktsomhetsterskelen settes, uttales det i avsnitt 61 at:

Der avtaleparten, tjenesteyteren, tilhører en gruppe som kan forventes selv å iverksette tiltak for å unngå tap, må dette etter mitt syn få betydning når man skal stilling til om innehaveren i det enkelte tilfellet har opptrådt uaktsomt og ut fra det blir erstatningsansvarlig.

Risikobetraktningen det pekes på her, er noe annet enn en reduksjon av erstatningsansvaret som følge av skadelidtes medvirkning etter skadeserstatningsloven § 5-1. En vurde-

30 HR-2020-2021-A avsnitt 54.

31 HR-2020-2021-A avsnitt 98.

32 HR-2020-2021-A avsnitt 98.

33 HR-2020-2021-A avsnitt 56.

34 HR-2020-2021-A avsnitt 57.

ring av medvirkning er først aktuelt etter at ansvar er konstatert hos skadelidte. Det sentrale i et tilfelle som dette, er hvem som har «skapt risikoen og hvem som er nærmest til å iverksette tiltak for å unngå tap».³⁵ Det må dermed ved fastsettelse av uaktsomhetsterskelen gjøres en vurdering av hvor fremtredende skadevolders rolle er i at skaden oppstår, sett opp mot hvilke tiltak skadelidte kan iverksette for å minimere skaderisikoen. Jo enklere tiltak skadelidte kan iverksette, jo mer fremtredende blir skadelidtes rolle, noe som påvirker om skadevolder har opptrådt uaktsomt og hvor terskelen settes.

A kunne i saken «bebreides» for oppbevaringen, men forholdene på EasyBanks side ble avgjørende for konklusjonen. At EasyBank er en «profesjonell aktør», men likevel har valgt å inngå avtale om et lånebeløp som for en enkeltperson er «betydelig», og at innvilgelsen har skjedd «utelukkende basert på identifikasjon og elektronisk signatur gjennom BankID», fikk avgjørende vekt.³⁶ Det pekes på at det var mulig for banken å «foreta ytterligere kontrolltiltak» før utbetalingen fant sted. Med slike enkle tiltak, som eksempelvis å ringe kunden, sjekke om kontoen står i låntakers navn eller sendt en SMS, var det «stor sannsynlighet for at misbruket ville vært unngått». Banken har da «bevisst valgt en handlemåte som innebar en klar risiko for tap».³⁷

Når terskelen for ansvar skal settes, er det dermed sentralt å vurdere hvilke tiltak skadelidte har i sin verktøykasse og hvor enkelt det er å iverksette disse. For banker er det relativt enkle tiltak som kan gjennomføres for å sikre at den som signerer lånet digitalt rent faktisk er personen som har søkt om det. Høyesterett nevner tiltak som å sjekke at kontoen lånet utbetales til står i låntakers navn. Det kan også tenkes andre tiltak, og Høyesterett er åpen for dette, jf. uttalelsen «ett av tiltakene som en utlånsbank bør benytte».³⁸ Andre tiltak kan være en SMS til vedkommendes registrerte telefonnummer eller en videosamtale med kunden før større summer utbetales. At banken «bør» benytte slike tiltak, peker mot hva som kan forventes og hva som kan gjøre det urimelig å ilegge rettighetshaveren ansvar. Dette momentet harmonerer godt med pulveriseringshensynet.

4.2 Grov uaktsomhet

Etter finansavtaleloven 2020 § 3-20 tredje ledd svarer rettighetshaveren med en egenandel på inntil 12 000 kroner dersom tapet skyldes at vedkommende «grovt uaktsomt» har unnlatt å oppfylle sine plikter etter § 3-19 første og annet ledd.

Terskelen er altså høyere og det er de mer alvorlige tilfellene av handlinger rettighetshaveren kan bebreides for som rammes.

I merknadene til bestemmelsen er det ikke gitt særskilte vurderinger av hva som skal anses grovt uaktsomt.³⁹ Det er imidlertid som nevnt uaktsomt å skrive ned passord og koder slik at de «enkelt» vil kunne misbrukes av tredjepart, og i tilfeller hvor svindler har

35 Kjørven (2020).

36 HR-2020-2021-A avsnitt 104.

37 HR-2020-2021-A avsnitt 104.

38 HR-2020-2021-A avsnitt 107.

39 Prop. 92 LS (2019–2020) s. 358.

benyttet avanserte metoder, herunder skjult filming og overvåking av mobiltelefon og datamaskin, skal det mye til for å konstatere uaktsomhet.⁴⁰ Når det å skrive ned passordet slik at det «enkelt» kan misbrukes av tredjepart karakteriseres som uaktsomt, peker det mot at det skal nok så mye til for grov uaktsomhet.

I PSD 2, direktivet som var foranledningen til at finansavtaleloven ble revidert, uttales det om «ikke godkjente betalingstransaksjoner»⁴¹ at den grovt uaktsomme atferden må innebære en «vesentlig grad av skjødesløshet», sammenlignet med den alminnelig uaktsomme atferden.⁴² Videre uttales det at sikkerhetsopplysningene som brukes for å iverksette og godkjenne transaksjonen, er «oppbevart sammen med betalingsinstrumentet i et format som er åpent og lett gjenkjennelig for tredjemann».⁴³

Høyesterett legger i Rt. 1989 s. 1318 til grunn at for å konstatere grov uaktsomhet må det være tale om en «opptreden som er sterkt klanderverdig, hvor vedkommende altså er vesentlig mer å klandre enn hvor det er tale om alminnelig uaktsomhet».⁴⁴ Dette synes også å samsvare med uttalelsen i fortalen til Betalingstjenestedirektivet 2015 om at det må være tale om en «vesentlig grad av skjødesløshet».⁴⁵

Det foreligger kun én dom hvor grov uaktsomhet er vurdert etter reglene i finansavtaleloven 1999, slik denne lød før gjennomføring av PSD 1. Til tross for at avgjørelsen knytter seg til en eldre lov, har den likevel relevans, ettersom det også den gang måtte gjøres en vurdering av grensedragningen mellom simpel og grov uaktsomhet. Spørsmålet for Høyesterett var om A hadde opptrådt grovt uaktsomt ved å oppbevare sine bankkort sammen med en syvendesans hvor han hadde notert kodene kamuffert. Ett av de stjalne kortene ble benyttet til å ta ut kr. 10.000. Dommen ble avsagt under dissens 3-2, hvor flertallet konkluderte med at A ikke hadde opptrådt grovt uaktsomt.

Høyesterett slår fast at grov uaktsomhet fordrer en «kvalifisert form for uaktsomhet». Det påpekes deretter at oppførselen må representere et «markert avvik fra vanlig forsvarlig handlemåte» og at det må dreie seg om «en opptreden som er sterkt klanderverdig» hvor vedkommende er «vesentlig mer å klandre enn hvor det er tale om alminnelig uaktsomhet».⁴⁶ Følgelig settes terskelen høyt for den grovt uaktsomme atferden, noe som harmonerer med forståelsen av alminnelig uaktsomhet i HR-2020-2021-A.

Høyesterett peker på en rekke forhold som må vurderes i den helhetsvurderingen som skal foretas, herunder hvor godt kamuffert en nedtegning er – hvor det stilles strenge krav til kamuffering dersom nedtegningen oppbevares i nærheten av kortet. Av dette kan det utledes som en klar hovedregel at passord og brikke ikke skal oppbevares samlet. Det stilles i saken også strengere krav til oppbevaring utenfor hjemmet. Dette øker tapsrisi-

40 Prop. 92 LS (2019–2020) s. 358.

41 Se finansavtaleloven 2020 § 4-30

42 Direktiv 2015/2366/EF fortalens punkt 72.

43 Direktiv 2015/2366/EF fortalens punkt 72.

44 Rt. 1989 s. 1318 på s. 1322.

45 Direktiv 2015/2366/EF fortalens punkt 72.

46 Rt. 2004 s. 499 avsnitt 32 med henvisning til Rt. 1989 s. 1318.

koen, og dette momentet får dermed vekt i vurderingen. Om rettighetshaveren har klare og enkle handlingsalternativer vil dette også få vekt.

Selv om dommen gir en veiledning i tolkningen av hva som er grovt uaktsomt, må de strenge utgangspunktene som avgjørelsen stiller opp sies å ha blitt fraveket noe med HR-2020-2021-A, fordi det i vurderingen av kundens ansvar også skal ses hen til bankenes behandlingsprosedyre.

4.3 Forsett

Etter finansavtaleloven 2020 § 3-20 fjerde ledd vil rettighetshaveren svare med en egenandel tilsvarende tapet tjenesteyteren kan gjøre gjeldende «i samsvar med ellers gjeldende rettsregler» dersom rettighetshaveren har misligholdt en eller flere av sine plikter etter § 3-19 første og annet ledd «forsettlig slik at rettighetshaveren måtte forstå at misligholdet kunne innebære en nærliggende fare for at de elektroniske signaturfremstillingsdataene kunne bli misbrukt».

Bestemmelsen er praktisk viktig og av stor betydning for den det gjelder. I tilfeller hvor det foreligger simpel eller grov uaktsomhet er ansvaret som det har fremgått begrenset av egenandeler. Summene kan raskt bli mye høyere om rettighetshaveren har brutt sine plikter med forsett.

Tjenesteyteren kan etter dette gjøre gjeldende krav «i samsvar med ellers gjeldende rettsregler». Dette er det samme som er vurdert tidligere, og innebærer at det ikke er hele tapet tjenesteyteren kan fremme mot rettighetshaveren. Egenandelen, og dermed rettighetshaverens ansvar, etter alminnelige erstatningsrettslige regler «kan lempes eller settes ned som følge av alminnelige regler om lemping eller skadelidtes medvirkning».⁴⁷ Denne summen, ferdig lempet, utgjør maksgrensen for rettighetshaverens egenandelsansvar.

Etter ordlyden er pliktbruddet «forsettlig» når rettighetshaveren «måtte forstå at misligholdet kunne innebære en nærliggende fare for at de elektroniske signaturfremstillingsdataene kunne bli misbrukt». Uttrykket «måtte forstå» brukes vanligvis for å omtale grov uaktsomhet, noe som taler for at det skal foretas en toleddet vurdering, hvor rettighetshaveren forsettlig (altså bevisst) har brutt sin plikt, og at vedkommende i tillegg må ha handlet grovt uaktsomt med hensyn til følgen av dette forsettlige bruddet, altså at bruddet kunne innebære en nærliggende fare for at de elektroniske signaturfremstillingsdataene kunne bli misbrukt.

I forarbeidene omtales vilkåret imidlertid samlet som et krav om forsett, hvor det blant annet heter at «forsett foreligger når skadevolderen holder det for mest sannsynlig («måtte forstå») at den aktuelle skaden vil inntreffe som et resultat av skadelidtes handling».⁴⁸ Det sies også at «en rettighetshaver som fått bistand til å betale regninger på en slik måte at hjelperen får kjennskap til personlig sikkerhetsinformasjon, ikke nødvendigvis har handlet med forsett».⁴⁹ Men selv om vilkårene for bruddet og virkningene samlet

47 Innst. 104 L (2020–2021) s. 21.

48 Innst. 104 L (2021–2022) s. 22.

49 Innst. 104 L (2020–2021) s. 21.

omtales under «forsettsbegrepet», tilsier underliggende interesser, systembetragtninger og eksempelbruken at vurderingen er toleddet i form av et forsettlig brudd på plikter og grov uaktsomhet med hensyn til virkningene av bruddet. Det er altså ikke tilstrekkelig at noen har fått tilgang til personlig sikkerhetsinformasjon for ansvar, og det pekes på at «eldre personer» og «personer som ikke kan språket godt» er grupper som kan tenkes å ha behov for bistand og som må kunne søke det i tillit til at misbruk ikke vil forekomme.⁵⁰

Uttrykket «måtte forstå» peker mot et krav om grov uaktsomhet for en risiko for tap. Ordlyden av «nærliggende fare» tilsier isolert at det må være stor fare for misbruk, men sammenholdt med at det bruddet på reglene kun skal «kunne» føre til slik fare og at faren skal knytte seg til at informasjonen «kunne bli misbrukt», vil også lavere faregrader omfattes. Det må være lov å si at loven kunne være klarere enn i en setning å avgrense ansvaret med markørene «måtte forstå» – «kunne innebære» – «nærliggende fare for» og «kunne bli misbrukt». At faren må være «nærliggende» tilsier også at det ikke er tale om en hypotetisk mulighet for misbruk en gang i fremtiden; det må være knyttet til den konkrete situasjonen, eller kort tid etter.

Hva som nærmere ligger i «måtte forstå» kan belyses med juridisk litteratur. Hagstrøm peker på at et krav om sannsynlighetsforsett vil være «upraktikabelt» ettersom «parten lett måtte frifinnes for påstand om ikke å ha holdt følgene som sikre eller overveiende sannsynlig».⁵¹ Som følge av dette utgangspunktet er det en rekke plasser i lovgivningen inntatt et krav under passusen «var eller måtte være kjent med» eller lignende, se eksempelvis lov 3. juli 1992 nr. 93 om avhending av fast eiendom § 3-7, lov 16. juni 1989 nr. 63 om håndverkertjenester m.m for forbrukere § 19 og lov 13. mai 1988 nr. 27 om kjøp §§ 17 andre ledd bokstav b og 19 første ledd bokstav b.

Kaasen oppstiller det som en vurdering av klanderverdighet, hvor en beveger seg fra det uaktsomme, til det grovt uaktsomme og videre til det forsettlige pliktbruddet. Vurderingen må, argumenteres det for, knytte seg til om «leverandøren på kvalifisert klanderverdig måte setter sine interesser over medkontrahentens». Det avgjørende er om handlingen er «hensynsløs, sterkt illojal eller lignende».⁵² Etter en slik vurdering må det gjøres en helhetlig vurdering av om selve handlingen i seg selv er klanderverdig, og om kontraktsparten har opptrådt illojalt og satt egne interesser over medkontrahentens.

Overført til våre aktuelle tilfeller er det vanskelig å trekke noen klar konklusjon for hva som gjelder, men også her gjelder at det å bevege seg inn i bevissthetsforestillinger som rettighetshaveren måtte ha på tidspunktet for pliktbruddet vil være vanskelig. Det vil derfor være nødvendig å gjøre en vurdering mer lik den som gjøres etter kjøpsloven § 17 første ledd bokstav b, og definert i forarbeidene der. Det må likevel sies å skulle noe mer til enn at det ikke foreligger noen «rimelig unnskyldning». Ikke alle vil anse det som en nærliggende fare for at noen vil kunne misbruke sikkerhetsinformasjonen gis til de nærmeste. Det samme vil kunne gjelde dersom noen blir oppringt av noen som utgir seg for å

⁵⁰ Innst. 104 L (2020–2021) s. 22.

⁵¹ Hagstrøm (2011) s. 479.

⁵² Kaasen (2005) s. 253.

være politiet eller banken og etterspør informasjonen. Det hele må da bero på en helhetsvurdering av hvordan det hele fremstår og hvor klanderverdig pliktbruddet er.

Det kan tenkes tilfeller hvor rettighetshaveren ikke er klar over sine plikter etter avtalen, eventuelt villfarelse om finansavtalelovens regler. Det er også en rimelig antakelse at ikke alle leser BankID-avtalen eller finansavtaleloven jevnlig. Ved slik rettsvillfarelse er det i utgangspunktet et objektivt ansvar for misligholdet.⁵³ Hagstrøm uttaler at «en effektiv beskyttelse av kontrakter og almene rettsregler tilsier imidlertid at hver kontraktspart har risikoen for sin egen rettsoppfatning (error juris semper nocet)».⁵⁴ En slik villfarelse kan imidlertid være unnskyldelig. Det at det skal foretas en konkret helhetsvurdering av situasjonen, taler for at rettsvillfarelse inngår som en del av klanderverdighetsvurderingen. Dette vil være i tråd med tilnærminger i juridisk teori, herunder Kaasens vurdering av klanderverdighet. Vedkommende vil i slike situasjoner neppe kunne sies å «bevisst og betydelig» ha satt seg utover motpartens sentrale interesser.⁵⁵

Dette spørsmålet ble vurdert i Finansklagenemnda i sak 2020/703. Her peker nemndas flertall først på at hele situasjonen bør tas i betraktning. Det legges til grunn at det er en forventning om at en alminnelig BankID-innehaver er innforstått med at engangskoder og passord ikke skal deles med uvedkommende. Det kan likevel ikke legges til grunn at dette uten videre også gjelder egen bank. Det ble da foretatt en helhetsvurdering av situasjonen. Ettersom det ikke foreligger rettspraksis i lignende saker tydde nemnda til en systembetragtning av andre områder hvor rettsvillfarelse er aktuelt. Det blir pekt på at rettsvillfarelse kan utelukke skyld og ansvar etter straffeloven 2005 § 26. Videre at akt-som rettsvillfarelse også kan være aktuelt på privatrettsområde. Med henvisning til Rt. 1995 s. 1350, som gjaldt en tvist mellom eiendomsmegler og takstmann som følge av at en leilighet ikke kunne leies ut lovlig tok ikke Høyesterett stilling til rettsvillfarelse konkret fordi begge partene «kan bebreides for en eventuell rettsvillfarelse på dette punkt». Skyld ble i det konkrete tilfellet utelukket som følge av den eventuelle rettsvillfarelsen. Nemnda uttaler at det samme må gjelde «minst like sterkt i forbrukerforhold».

5 Avsluttende refleksjoner

Misbruk av digital signatur har over flere år ført til at svindelofre har blitt holdt ansvarlig for lån tatt opp i deres navn. Selv om en på arket har et regresskrav mot svindler vil det ofte være svært vanskelig å inndrive dette. Enten fordi svindler er ukjent, eller fordi vedkommende ikke har økonomiske midler til å betale sine forpliktelser. I de tilfeller hvor svindleren dømmes for forholdet fører det paradoksalt nok til at vedkommende ikke tjener penger som kan gå med til å dekke kravet.

Den digitale utviklingen av banksektoren har vært ønsket og stimulert av både finansnæringen og offentlige myndigheter. Om forbrukere blir sittende med hele risikoen utvik-

⁵³ Hagstrøm (2011) s. 527.

⁵⁴ Hagstrøm (2011) s. 527.

⁵⁵ Hagstrøm (2011) s. 481.

lingen fører med seg, kan det føre til at utviklingen bremses. Ansvarsfordelingen er viktig for å opprettholde tilliten til løsningene som tilbys, ikke minst fordi den enkelte ikke kan sies å ha reell valgfrihet i løsningene som tilbys. Ved å flytte tapet fra forbrukeren og over på finansinstitusjonene, som er nærmest til å iverksette tiltak for å forhindre svindel og kan pulverisere tapet, styrkes tilliten til digitaliseringen.

Som vist har det funnet sted en gradvis utvikling av forbrukervernet, og et nylig tilskudd er reguleringen av misbruk av digital signatur. Med HR-2020-2021-A kom det en viss rettslig avklaring, og imøtegåelse av den svært strenge aktsomhetsnormen som hadde utviklet seg over tid. Bankene kan ikke uten videre holde en rettighetshaver ansvarlig dersom det er enkle tiltak de kan iverksette for å avverge svindelen.

Det økte forbrukervernet vil sementeres ytterligere når den nye loven om finansavtaler trer i kraft. Det er imidlertid noe uklart hvem som vil nyte godt av ansvarsbegrensningen for forsettlige brudd på kravet om hemmelighold av sikkerhetsinformasjon. Det er pekt på forhold som skal vektlegges, og at spesielt eldre personer og folk med språklige barrierer er løftet frem som grupper som har grunn til å dele informasjonen, men det må forventes en nærmere avklaring av skyldkravet i rettspraksis.

Det som synes klart, er at svindelmetoder stadig utvikles og at de rammer de svakest blant oss. Som vist har utviklingen av et vern for disse gruppene skjedd gradvis, og lovgiver har kontinuerlig hengt noe etter den digitale utviklingen. Hvilke svindelmetoder som utvikles per i dag er vanskelig å ha noen mening om, men med større ansvar er det grunn til å anta at finansinstitusjonene – av økonomiske hensyn – vil iverksette tiltak som hindrer svindel for å slippe å bære tapet.

Litteraturliste

Lov- og forarbeidsregister:

- 1988 Lov 13. mai 1988 nr. 27 om kjøp (kjøpsloven)
- 1989 Lov 16. juni 1989 nr. 63 om håndverkertjenester m.m for brukere (håndverkertjenesteloven)
- 1992 Lov 3. juli 1992 nr. 93 om avhending av fast eiendom (avhendingslova)
- 1999 Lov 17. juli 1999 nr. 46 om finansavtaler og finansoppdrag (finansavtaleloven)
- 2005 Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)
- 2020 Lov 18. desember 2020 nr. 146 om finansavtaler (finansavtaleloven) (Ikke i kraft)
- Ot.prp. nr. 80 (1986–1987) Om A Kjøpslov B Lov om samtykke til ratifikasjon av FN-konvensjonen om kontrakter for internasjonale løserekjøp, vedtatt 11 april 1980
- NOU 1994:19 Finansavtaler og finansoppdrag
- Ot.prp. nr. 94 (2008–2009) Om lov om endringer i finansavtaleloven mv. (gjennomføring av de privatrettslige bestemmelsene i direktiv 2007/64/EF)
- Meld.St.27 (2015–2016) Digital agenda for Norge – IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet
- Prop. 92 LS (2019–2020) Lov om finansavtaler (finansavtaleloven) og samtykke til godkjenning av EØS-komiteens beslutninger nr. 125/2019 og 130/2019 av 8. mai 2019 om innlemmelse i EØS-avtalen av direktiv 2014/17/EU om kredittavtaler for brukere i forbindelse med fast eiendom til boligformål (boliglanddirektivet) og delegert kommisjonsforordning (EU) nr. 1125/2014
- Innst. 104 L (2020–2021) Innstilling til Stortinget fra justiskomiteen Prop. 92 LS (2019-2020)

EU-direktiv:

- 93/13/EØF Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeravtaler
- 2007/64/EF Europapalaments- og rådsdirektiv 2007/64/EF av 13. november 2007 om betalings-tjenester i det indre marked og om endring av direktiv 97/7/EF, 2002/65/EF, og 2006/48/EF samt oppheving av direktiv 97/5/EF [Betalingstjenestedirektivet, PSD 1]
- 2015/2366 Europaparlaments- og rådsdirektiv (EU) 2015/2366 av 25. november 2015 om betalingstjenester i det indre marked, om endring av direktiv 2002/65/EF, 2009/110/EF og 2013/36/EU og forordning (EU) nr. 1093/2010 og om oppheving av direktiv 2007/64/EF [Betalingstjenestedirektivet, PSD 2]

Rettspraksis:

- Rt. 1989 s. 1318
- Rt. 2004 s. 499
- HR-2020-2021-A
- LB-2014-13514
- TGJOV-2017-170313
- TOSLO-2018-180834
- FinKN-2020-73

Avtaler:

- BankID «Avtalevilkår for PersonBankID og AnsattBankID – PDS» 21.5.19
https://www.bankid.no/globalassets/dokumenter/apne-sider/bankid/dnb_pds_personal-v1.1.pdf hentet 2.8.21

Litteratur og juridisk teori:

- Augdahl (1978) Augdahl, Per. *Den norske obligasjonsretts almindelige del*. 5. utg., Oslo: Tano Aschehoug, 1978.
- Brunsvig (1973) Brunsvig, Per. *Konstruksjonsansvar ved bygging av skip*. Oslo: Universitetsforlaget, 1973.
- Giertsen (2014) Giertsen, Johan. *Avtaler*. 3. utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2014.
- Hagstrøm (2011) Hagstrøm, Viggo. *Obligasjonsrett*. 2. utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Hagstrøm (1996) Hagstrøm, Viggo. «Om grensene for ansvarsfraskrivelse, særlig i næringsforhold». *Tidsskrift for rettsvitenskap* nr. 4 1996. s. 421–518.
- Hov (2002) Hov, Jo. *Avtaleslutning og ugyldighet. Kontraksrett I*. 3. utg., Oslo: Papinian 2002.
- Kaasen (2005) Kaasen, Knut. «Ansvarsbegrensning i fabrikkkontrakter». I *Industribygging og rettsutvikling – juridisk festskrift i anledning Hydros 100-årsjubileum*. Biller, Odd Ivar, Brannsten, Erik, Brautaset, Are og Hasaas, Olav red., Oslo: Fagbokforlaget, 2005. s. 233–258.
- Kjelland (2016) Kjelland, Morten. *Erstatningsrett – en lærebok*. 1. utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2016.
- Kjørven (2020) Kjørven, Marte. «BankID-svindel – HR-2020-2021-A». *Nytt i privatretten* nr. 4 2020.
- Lund (1964) Lund, Ole. «Standardkontrakter, bilsalg og preceptoriske regler». *Lov og rett* Årg. 91, nr. 2 1964, s. 66–81.
- Nygaard (2007) Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 6. utg., Bergen: Universitetsforlaget, 2007.

